

Seiriol Dafydd

**Ailddiffinio cyfeillgarwch
yn nofel Michael Roes,
Geschichte der Freundschaft
(2010)**

Gwerddon

CYFNODOLYN ACADEMAIDD CYMRAEG

Golygydd Yr Athro Ioan Williams

Ailddiffinio cyfeillgarwch yn nofel Michael Roes, *Geschichte der Freundschaft* (2010)

Seiriol Dafydd

Testun yr erthygl hon yw'r nofelydd, y bardd, a'r cyfarwyddwr ffilm Almaenig, Michael Roes. Un o'r prif bynciau sy'n codi dro ar ôl tro yn ei waith yw cyfarfyddiadau â diwylliannau tramor. O'r naw nofel a gyhoeddwyd ganddo, dim ond un sydd wedi ei lleoli yn gyfan gwbl yn yr Almaen. Mae Roes yn ymddiddori'n fawr yn y ffordd mae gwahanol ddiwylliannau tramor yn rhyngweithio ac ysbrydolwyd ef gan amrediad eang a gwahanol o ddiwylliannau: o Indiaid brodorol Gogledd America sy'n destun i'w nofel *Der Coup der Berdache* (1999), i Tsieina gyfoes sy'n destun i'w nofel *Die Fünf Farben Schwarz* (2009); ac o'r Dwyrain Canol fel y'i portreadwyd ganddo yn *Leeres Viertel* (1996) ac yn *Weg nach Timimoun* (2006), i fytholeg Gymreig yn ei nofel *Lleu Llaw Gyffes* (1994). Ac yn ei nofel *Geschichte der Freundschaft* (neu yn Gymraeg 'Hanes Cyfeillgarwch') a gyhoeddwyd yn 2010, mae Michael Roes yn edrych unwaith yn rhagor ar y thema o gyfarfyddiadau trawsddiwylliannol.

Mae'r erthygl hon yn dechrau drwy osod nofel Roes yn ei chyd-destun hanesyddol a diwylliannol. Yna mae'r ail ran a'r drydedd yn dadansoddi'r nofel mewn perthynas â gweithiau eraill. Yn gyntaf, byddaf yn dadansoddi defnydd Roes o ryngdestunau sy'n cyfeirio at thema cyfeillgarwch rhwng dynion. Y canolbwynt fydd adfeddiant Roes o destunau Friedrich Nietzsche a Michel Foucault, mater a fydd yn taflu goleuni ar ymdriniaeth Roes ar thema ganolog y nofel, sef cyfeillgarwch rhwng dynion, a pherthynas gyfunrywiol. Mae rhan olaf yr erthygl yn cymharu *Geschichte der Freundschaft* gyda nofel Tahar Ben Jelloun, *Partir* (2006, 'Gadael'). Mae'r ddwy nofel yn rhannu nifer o elfennau tebyg o ran plot a themâu, ond mae'r ddau brif gymeriad yn hanfodol wahanol.

Mae *Geschichte der Freundschaft* yn adrodd stori'r cyfeillgarwch a dyfodd rhwng Matthias Kahn, patholegydd o Almaenwr, a Yanis Choukri, myfyriwr o ranbarth mynyddig Kabyle yn Algeria (i'r dwyrain o Algiers), lle mae'r mwyafrif yn siarad yr iaith Berber. Mae'r nofel hefyd yn adrodd hanes mwy cyffredinol cyfeillgarwch rhwng dau ddyn yng nghyd-destun diwylliant y gorllewin drwy gyfeirio at weithiau llenyddol, athronyddol a hanesyddol, a hynny o fewn penodau o'r nofel sydd ar wahân i'r prif naratif. Mae'r cyd-chwarae rhwng y ddwy elfen hyn yn cadarnhau'r cyferbyniad sy'n bodoli rhwng y problemau sy'n codi ym mherthynas y ddau brif gymeriad â'r delfryd iwtopaidd o gyfeillgarwch fel y'i disgrifiwyd mewn gweithiau fel traethawd Michel de Montaigne 'De l'Amitié' (1580, 'Ar Gyfeillgarwch'), yn *Politiques de l'Amitié* Jacques Derrida (1994, 'Gwleidyddiaeth Cyfeillgarwch'), ac mewn cyfweiliadau gan Michel Foucault. Ar y naill law mae Roes yn adrodd stori cyfeillgarwch, y 'Geschichte einer Freundschaft', ac ar y llaw arall mae'n ehangu sgôp ei nofel drwy gynnwys adrannau sy'n adlewyrchu enghreifftiau penodol o gynrychioli cyfeillgarwch mewn gweithiau diwylliannol. O ganlyniad gall hon gael ei darllen hefyd fel 'Geschichte der Freundschaft', hanes cyfeillgarwch rhwng dau ddyn mewn ystyr lawer ehangach.

Mae'r nofel yn agor gyda golygfa fer ym maes awyr Algiers, lle mae Matthias Kahn a'i fab ifanc yn aros am awyren i'w cludo i'r Almaen. Yna cawn ein harwain yn ôl i'r

gorffennol, i haf 1998 pan mae Matthias yn teithio yn Algeria. Mae adroddiad yr hanes felly yn ôl-olwg o'r hyn a fu, o fewn cromfachau amser presennol yr olygfa yn y maes awyr,¹ ac ar ddiwedd y nofel rydym yn dychwelyd i'r olygfa honno. Mae 1998 yn gyfnod o aflonyddwch gwleidyddol wrth i Ryfel Cartref Algeria (1991–2002), a'i erchyllterau ysbeidiol, barhau i rygnu ymlaen. Yn ogystal, cynhelir gwrthdystiadau cyson gan lwythau'r Kabyle sy'n galw ar lywodraeth Algeria i gydnabod Tamazight, un o ieithoedd y Berber, yn iaith swyddogol. Mae Matthias yn dewis aros dros yr haf yn Tichy, tref lan-môr fechan yn nhalaiith Bajaia, ddau gant a hanner o gilomedrau i'r dwyrain o Algiers. Mae yno gyda'i lyfr brasluniau i chwilio am ysbrydoliaeth artistig. Yn wahanol iawn i artistiaid eraill o'r gorllewin sydd wedi mentro i'r Maghreb o'i flaen (daw lluniau dwyreiniol Eugène Delacroix i'r meddwl; gweler Benjamin, 2001, tt. 6-11), pynciau mwy cyffredin sy'n mynd â bryd Matthias: mae'n paentio cyrff anifeiliaid marw (Roes, 2010, t. 8), rhwydau pysgotwyr (ibid., t. 17), ac 'abstraktes Zeug' ('deunydd abstract') (ibid., t. 310). Yn ystod yr haf hwn yn Tichy mae'r ymwelydd Almaenig yn cael ei ddenu at Yanis, myfyriwr yn Adran Saesneg Prifysgol Bejaia. Yn dilyn cyfeillgarwch angerddol ond anwadad sy'n para drwy'r haf, pan mae Matthias ar ei ffordd yn ôl i'r Almaen dealla fod Yanis mewn trafferthion ar ôl i un o blismyn Algeria gael ei glwyfo'n ddifrifol mewn gwrthdystiad ffyrnig. Mae Matthias yn penderfynu chwilio am Yanis, sydd bellach ar ffo, a daw o hyd iddo yn y diwedd wedi ei glwyfo'n ddrwg ac mewn cyflwr o wendid, yn cuddio dan warchodaeth un o lwythi Touareg yr anialwch.

Mae Matthias yn talu i'r ddau gael eu smyglo dros y ffin i Mali, taith pum niwrnod dros anialwch y Sahara, cyn teithio ymlaen i'r Almaen; yno maent yn cyd-fyw mewn partneriaeth sifil. Ond nid yw eu dyfodiad i Berlin yn ddiwedd ar eu trafferthion. Daw'n eglur yn fuan fod cefndir diwylliannol Yanis yn llesteirio ei ymgais i ymgartrefu ym mhrifddinas yr Almaen. Roedd Yanis wedi dychmygu'r ddinas fel 'Stadt des Glücks' (dinas o hapusrwydd) (ibid., t. 147), lle gallai fwynhau rhyddid a chysuron nad oedd eu tebyg yn Algeria. Ond mewn gwirionedd mae'n teimlo'n ddieithryn yno, yn mynd ar goll dro ar ôl tro, ac yn methu addasu i brysurdeb bywyd y ddinas. Mae cysyniadau diwylliannol gwahanol yn creu anawsterau yn y berthynas, a phortreadir Yanis fel rhywun sy'n ddall i arferion y diwylliant Ewropeaidd. Dyma syndod mawr gan fod Matthias wedi disgrifio Yanis fel dehonglwr a chanolwr arbennig o alluog pan oeddent yn Algeria. Ond pylodd aeddfedrwydd Yanis, gan ei adael yn ddyn ystyfnig, gwrthnysig a diymadferth, dyn wedi ei barlysu gan fywyd yn y gorllewin. Rheswm posib am y newid hwn yw profiad Yanis o hiliaeth yn Berlin, lle caiff ei anwybyddu'n aml oherwydd lliw ei groen a'i statws fel mewnfudwr.

Wrth i'r gwahaniaeth oedran rhwng y ddau ddyn ddod yn amlycach, mae'r berthynas yn esblygu fwyfwy i fod yn berthynas tad a mab. Ond tra bod y tad yn cael ei barchu gyda pharchedig ofn yng nghymdeithas Algeria, yn ninas Berlin mae agwedd Yanis tuag at Matthias yn pendilio rhwng dirmyg a difaterwch. Pwysleisir anaeddfedrwydd Yanis

¹ Yma gwelir Roes, sy'n gyfarwyddwr ffilmiau yn ogystal ag awdur nofelau, yn benthgyn techneg o fyd y ffilmiau. Defnyddiodd Volker Schlöndorff dechneg fframio debyg yn ei ffilm *Homo Faber* (1991), addasiad o nofel Max Frisch, *Homo Faber* (1957). Mae'r ffilm yn dechrau ac yn gorffen ym maes awyr Athens ac adroddir y stori mewn un ôl-fflach hir. Er bod nofel Frisch hefyd yn dechrau mewn maes awyr (La Guardia, Efrog Newydd) a hefyd yn defnyddio nifer o neidiau ymlaen ac yn ôl mewn amser, nid yw'n defnyddio techneg fframio o'r fath.

ymhellach wrth i Natascha, menyw o'r Wcráin y mae'n cael perthynas â hi, hefyd yn cael ei chyffelybu i blentyn (ibid., t. 184). Heb yn wybod i Yanis mae Matthias a Natascha yn cyfarfod i drafod materion pwysig sy'n effeithio ar y triongl serch anghonfensiynol hwn, ac yn ffurfio uned o rieni dirprwyol er mwyn cymryd penderfyniadau ar ran yr Algeriad ifanc, anaeddfed. Yn nes ymlaen yn y nofel, wrth weld dirywiad corfforol Yanis, disgrifia Matthias ei hun fel nyrs ei bartner: 'Liege ich neben ihm im Bett, dann wie neben einem alten, schwerkranken Mann, mehr Nachtschwester als Liebhaber' (Pan orweddaf wrth ei ochr yn y gwely, mae'n debycach i orwedd wrth ochr hen ddyn difrifol sâl, rwy'n debycach i nyrs nos na chariad) (ibid., t. 224). Mae'r ddau gymeriad wedi cyfnewid swyddogaeth o ran statws a hynafedd, gyda Yanis bellach yn wantan, yn ddiymadferth ac yn ddibynol ar ofal Matthias. Ar yr un pryd, mae Yanis yn blentyn diamddiffyn, ac yn hen ddyn wedi ei lorio gan anhwylderau henaint.

O'u cyferbynnu â'r problemau sy'n codi yng nghyd-destun mudo a gwahaniaethau diwylliannol, mae rhywioldeb amwys Yanis yn cynnig llawer llai o broblemau o fewn y berthynas nag y gellid eu disgwyl. Mae Matthias yn derbyn yr amwysedd, gan nodi: 'Versteckst deine Liebe zu Frauen, maskierst deine Heterosexualität, als sei sie ein verbotenes Begehren' (rwy'ti'n cuddio dy gariad tuag at fenywod, yn celu dy wahanrywioldeb fel petai yn chwant gwaharddedig) (ibid., t. 167). Tra bo Matthias yn ymagweddu fel dyn hoyw ac yn mynegi ei gariad tuag at Yanis (ibid., t. 296), mae'n ymddangos bod Yanis yn ymagweddu'n fwy na dim fel dyn hetero sydd hefyd yn barod i gael perthynas rywiol gyda dynion.² Dywed Yanis ar un pwynt: 'Mit einem Jungen zusammenzusein ist ja nichts Schlechtes. Doch mit einem Mädchen zu sein bedeutet mir mehr' (Dyw bod gyda dyn ddim yn beth gwael. Ond mae bod gyda merch yn golygu mwy i mi) (ibid., t. 43). Yn Berlin mae'n ymddangos iddo ddod yn ddadrithiedig ynglŷn â'i arbrawf gyda chyfunrhywiaeth: '*Mit einem Mann zusammenzuleben ist kein Weg. Es ist vielleicht ein Zwischenhalt, aber selbst darüber kann ich mit niemandem reden*' (Does dim dyfodol mewn byw gyda dyn. Mae'n fan aros efallai, ond fedra i ddim siarad â neb ynglŷn â hynny hyd yn oed) (ibid., t. 262, italig yn y gwreiddiol).

Mae perthynas Yanis a Natascha yn arwain at feichiogi, ond yn unol â dymuniadau'r fam mae'r babi yn cael ei fagu gan y ddau ddyn; maen nhw felly, ynghyd â'r babi, yn ffurfio uned deuluol arall eto. Pan glyw Yanis fod llywodraeth Algeria wedi cyhoeddi amnest i bob ffoadur gwleidyddol, mae'n teithio i Algeria gyda'i fab ifanc, ac wrth wneud hynny mae'n ei gymryd oddi ar ei fam fiolegol a'i ail dad. Cyhoeddwyd amnest helaeth gan Abdelaziz Bouteflika, arlywydd Algeria, ar 1 Tachwedd 2005 (Evans a Phillips, 2007, t. 290),

² Ni chaiff y gwahaniaethiad a wneir yn y gorllewin rhwng pobl "heterosexual" a "homosexual" ei ddirnad mor barod yn y gwledydd Arabaidd. Dywed Brian Whitaker: 'Arabs who engage in same-sex activities do not necessarily regard themselves as gay, lesbian, bisexual etc. Some do, but many (probably the vast majority) do not. This is partly because the boundaries of sexuality are less clearly defined than in the West but also because Arab society is more concerned with sexual acts than sexual orientations or identities' (Whitaker, 2006, *Unspeakable Love ...*, t. 10). Mae Joseph A. Massad yn awgrymu bod y rhai hynny yn y gwledydd Arabaidd sy'n ymagweddu fel pobl hoyw yn yr ystyr sydd wedi ei fewnforio o'r gorllewin yn lleiafrif bychan ac fel arfer yn perthyn i'r dosbarth cymdeithasol uwch, cyfoethog. Mae uniaethu o'r math hwn yn 'part of the package of the adoption of everything Western by the classes to which they belong' (Massad, 2007, *Desiring Arabs*, t. 173). Mewn cyferbyniad nid yw'r rhan fwyaf o ddynion 'who engage in same-sex relations (...) identify as "gay" nor express a need for gay politics' (ibid., t. 173).

a'r newydd hwn sy'n ysgogi Yanis i ddychwelyd i'w famwlad. Tra'i fod yn Algeria, mae Yanis yn marw'n sydyn ac yn anesboniadwy wrth iddo nofio gyda'r nos yng nghwmni Slimane, ei frawd hŷn. Arweinir y darllynydd i amau bod Slimane wedi boddi ei frawd yn unol â gorchymyn eu tad, mewn llofruddiaeth a fyddai'n adfer anrhydedd y teulu a dileu'r gwarth ymddangosiadol a ddaethai arnynt oherwydd dull o fyw Yanis yn Berlin. Mae aelodau teulu Yanis yn dal eu gafael ar Milan, y bachgen, ac ni chaiff ddod i gyswllt â Matthias, er i hwnnw deithio unwaith yn rhagor i Algeria. Yn Algeria llwydda Matthias mewn ymgais beiddgar i achub Milan a'i ddadwreiddio o deulu Yanis a dychwelyd ag ef i Berlin. Ar ddiwedd y nofel gwelir Matthias a Milan ym maes awyr Algiers yn disgwyl yn bryderus am awyren i'r Almaen, golygfa sy'n ailadrodd rhan agoriadol y nofel. Nid yw'r darllynydd yn sicr ar ddiwedd yr hanes a ddychwelodd Matthias a Milan i'r Almaen yn ddiogel ai peidio.

Mae ymgyrchoedd gwleidyddol y Kabyliaid yn gefndir ac yn gyd-destun pwysig i blot y nofel. Mae ardal Bejaia yn Algeria y mae Matthias Kahn yn ymweld â hi yn rhan o ranbarth Kabylia. Cyfanswm poblogaeth Kabylaidd Algeria yw tua 8.7 miliwn, gyda thua 2 filiwn o'r rhai hynny yn byw yn Algiers. Mae 2 filiwn arall yn byw yn Ffrainc. Mae'r Kabyliaid yn rhan o grŵp y Berbers, pobl frodorol Gogledd Affrica, a nhw yw'r 'most sizeable, politically best organized and most sophisticated of the various Berber groups' (Stone, 1997, t. 198). Er iddyn nhw chwarae rhan weithgar a phwysig yn Rhyfel Annibyniaeth Algeria yn erbyn y Ffrancod (1954–1962), gwrthodwyd statws swyddogol i'w hiaith a'u diwylliant pan enillodd Algeria annibyniaeth oherwydd y polisi o geisio sicrhau hunaniaeth unedig Algeraid. Ym 1980 cynyddodd y tensiynau rhwng y Kabyliaid a llywodraeth Algeria gan arwain at gythrwfl Gwanwyn Tizi Ouzou: 'the first serious outbreak of Berberist frustration in independent Algeria' (ibid., t. 205). Dechreuodd y trais wedi i'r ymgyrchwr a'r ysgolhaig Kabylaidd Mouloud Mammeri gael ei wahardd rhag rhoi darlith yn y brifysgol yn Tizi Ouzou. Lladdwyd deg ar hugain o bobl ac anafwyd dau gant arall yn y cynnwrf dilynol. Er na fu i'r gwrthryfel newid braidd ddim ar bolisiau swyddogol y llywodraeth, roedd yn 'important landmark in the development of the Berberist movement in Algeria ... (and) prepared the ground for the outbreak of anti-government sentiments' (ibid., tt. 208-9).

Tua dechrau *Geschichte der Freundschaft* cyfeirir at un o'r gwrthryfeloedd diweddarach hyn. Er na ddatgenir hyn yn benodol, mae'r nofel yn agor yn ystod haf 1998. Gellir dyfalu hyn o sylw tad Yanis: 'Hast du gehört? Sie haben unseren Sänger ermordet!' (Wyt ti wedi clywed? Mae nhw wedi lladd ein canwr!) (Roes, 2010, t. 18). Cyfeiriad yw hyn at lofruddiaeth y canwr Kabylaidd poblogaidd, ac ymgyrchwr adnabyddus dros yr achos Berberaidd, Lounès Matoub, ar 25 Mehefin 1998. Roedd cerddoriaeth Matoub yn 'militant and uncompromising (... in ...) championing the linguistic and cultural rights of the Kabyles' (Evans a Phillips, 2007, t. 248) ac er i'r llywodraeth Algeraid, ac eithafwyr Islamaidd, gael eu hamau o fod ynghlwm â'r farwolaeth ni wŷr neb yn iawn hyd heddiw pwy oedd yn gyfrifol. Dechreuodd wythnosau o derfysg yn dilyn marwolaeth Matoub, ac mae tad Yanis yn mynnu bod ei fab yn mynd i un o'r gwrthdystiadau hyn. Mae yntau'n falch i ufuddhau ac i gael y cyfle i ymuno â'i gyfeillion ar strydoedd y ddinas. Mae'n frwd i bortreadu'r profestiadau fel 'ein lustiges Räuber-und-Gendarm-Spiel' (gêm hwylllog *cops and robbers*) (Roes, 2010, t. 18) ac nid oes sôn am nifer y meirw a'r clwyfedig. Digwyddiad yn ystod protest dreisgar yn ddiweddarach yr haf hwnnw sy'n peri iddo ffoi o Algeria i Berlin.

Torrodd terfysg allan eto yn Kabylia yn ystod gwanwyn 2001,³ wedi i fachgen deunaw oed, Massinissa Guermah, farw tra oedd yn cael ei ddal gan yr heddlu. Wedi marwolaeth Matoub ym 1998 roedd yr heddlu o dan gyfarwyddiadau i beidio â saethu'r protestwyr. Yn ystod Gwanwyn Du 2001 saethodd yr heddlu un gwrthdystiwr yn ei gefn. Ymatebodd y gwrthdystwyr eraill gyda 'reckless indifference to the shoot-to-kill policy, shouting, "You cannot kill us, we are already dead"' (Evans a Phillips, 2007, t. 277). Yn *Geschichte der Freundschaft*, yn fuan wedi i Matthias gyrraedd Kabylia yn 1998, dywedir i'r protestwyr weiddi: 'Schießt doch! Wir sind längst tot!' (Saethwch ni! Ry' ni'n gelain ers tro!) (Roes, 2010, t. 11), gan adleisio galwadau'r gwrthdystwyr go iawn yn 2001. Nid yw o bwys a oedd yr alwad hon yn cael ei defnyddio eisoes ym 1998, neu a yw Roes yn benthyg y rhyfelgri i'w defnyddio fel mynegiad ingol o rwystredigaeth a diclonedd. Mae ei nofel ffuglennol yn amlwg wedi'i gwreiddio yn hanes diweddar Algeria. Yr hyn sydd o bwys yw'r teimlad a fynegir, yr 'absence of hope' (Evans a Phillips, 2007, t. 277), a oedd wrth wraidd y terfysg ym 1998 a 2001, a'r sefyllfa ddigalon y mae nifer o Algeriaid Kabylaidd ac Arabaidd yn byw ynddi heddiw.

Hanes Cyfeillgarwch: Nietzsche, Foucault, et al.

Dywed Jacques Derrida yn ei astudiaeth *Politiques de l'Amitié*: 'the great canonical meditations on friendship ... belong to the experience of mourning, to the moment of loss – that of the friend or of the friendship' (Derrida, 1997, t. 290). Nid yn unig y ceir dyfyniadau o'r gweithiau canonaid hyn yn *Geschichte der Freundschaft*, ond gellir darllen y nofel hefyd fel rhan o'r un traddodiad. Mae Matthias yn ysgrifennu ei naratif person cyntaf o safbwynt tebyg i un Montaigne pan mae hwnnw'n ysgrifennu yn dilyn marwolaeth Etienne de la Boëtie; neu Nietzsche, a luniodd lawer o wirebau ar gyfeillgarwch yn ystod y cyfnod 1878–9 yn dilyn y rhwyg a fu rhyngddo ef a'i hen gyfaill Carl von Gersdorff, ar adeg marwolaeth Albert Brenner, ac yn dilyn chwalfa ei gyfeillgarwch â Richard Wagner (Abbey, 2000, t. 51). Mae Matthias yn adrodd hanes am gollod, galar a thrasiedi. Fel y nodwyd eisoes, adroddir plot y nofel o fewn cromfachau'r presennol yng ngolygfa'r maes awyr yn Algiers, gan roi i'r nofel y synnwyr o edrych yn ôl. Fodd bynnag, mae'n amlwg nad yw naratif Matthias i'w darllen fel marwnad anfeirniadol i gyfaill ac i gyfeillgarwch sydd bellach wedi eu colli. Ar y cyfan defnyddia Matthias arddull ansentimental a gonest wrth sôn am fethiannau'r berthynas, a beirniada ei wendidau niferus ei hunan a rhai ei gyfaill ymadawedig. Patholegydd yw Matthias wrth ei waith liw dydd, yn archwilio cyrff marw er mwyn darganfod achos y farwolaeth. Yn *Geschichte der Freundschaft* mae'n archwilio'r cyfeillgarwch marw, gan ddadansoddi'r camgymeriadau, y cyfyngiadau, a'r methiannau cyfathrebu. Mae'n ddadansoddiad sy'n cael ei gynnal gyda manylder a didwylledd clodwiw, ac mae'n cymryd cyfrifoldeb am fethiant y ddwy ochr i ganfod 'des jeweils eigenen Rhythmus' (ei rythmau eu hunain) (Roes, 2010, t. 315) sydd, yn ei farn ef, wedi arwain at fethiant y cyfeillgarwch. Mae'n cyfaddef hefyd ei bod yn fwy na thebygol fod y cyfeillgarwch wedi ei dynghedu o'r dechrau, ac mae'n dyfynnu o astudiaethau sy'n archwilio'r anawsterau mewn perthnasau rhyngddiwyllynnol.

Mae'n werth ystyried beth yn union yw natur cyfeillgarwch Yanis a Matthias. A yw teitl y nofel yn gamarweiniol wrth alw'r stori yn un am gyfeillgarwch? Oni fyddai hi'n gywirach

³ Aeth Roes i Algeria am y tro cyntaf yn ystod haf 2001, pan dreuliodd ddau fis yn Tichy.

ei galw'n stori am gariad rhwng dynion? Drwy gydol y nofel defnyddia Matthias nifer o labeli gwahanol i ddisgrifio'r berthynas, ond yr un a ddefnyddir amlaf yw 'Freundschaft' (cyfeillgarwch) (ibid., tt. 141, 157, 171, 188, 190, 198). Defnyddir y label hwn yn yr ystyr ehangaf posibl, ac mae'r ystyr yn newid yn ôl y defnydd a wneir o'r gair. Datguddir yr amwysedd hwn wrth ddyfynnu un o'r ffyrdd uchod o ddefnyddio'r gair yn llawn: 'Nicht an erkaltender Liebe, sondern an dieser Überforderung wird unsere Freundschaft scheitern' (Nid oherwydd oeri'r cariad y bydd y cyfeillgarwch yn chwalu, ond oherwydd galwadau gormodol) (t. 198). Mae'n amlwg bod cariad yn chwarae rhan yn y cyfeillgarwch, er gwaetha'r haerid a wneir yn rhannau damcaniaethol y nofel bod cyfeillgarwch uwchlaw cariad (ibid., tt. 234-5). Mewn rhan arall mae Matthias yn mynnu: 'Nein, Gott sei Dank, sind wir kein Paar. Wir sind weit davon entfernt (...) ich bin mit dir zusammen, aber du nicht mit mir' (Na, diolch i Dduw, dydyn ni ddim yn gwprwl. Rydyn ni ymhell o hynny (...) rydw i'n bartner i ti ond dwyt ti ddim i fi) (ibid., tt. 166-7). Ond mewn rhan arall eto mae'n gwrth-ddweud ei hunan ac yn disgrifio'i hun a Yanis fel 'jedes gewöhnliche Ehepaar' (pob cwpwl priod arall) (ibid., t. 222), yn aros gyda'i gilydd er budd y plentyn. Mae eu perthynas yn un lle maent yn ymdrechu i ddarganfod hunaniaeth glir: 'eine unmögliche Freundschaft' (cyfeillgarwch amhosib) (ibid., t. 141) ydyw, lle mae'n rhaid iddynt geisio gwrthsefyll a threchu confensiynau cymdeithasol, a chreu neu ddyfeisio ffyrdd newydd o fodoli. Felly mae'r modd y cynrychiolir y cyfeillgarwch yn tanlinellu sut mae'r ddau yn ymgymryd â'r sialens a gyflwynwyd gan Michel Foucault yn y cyfweiliad y dyfynnwyd ohono, sef archwilio 'von neuem die Möglichkeiten der Freundschaft (...) neue gesellschaftliche Verhältnisse, neue Wertmodelle, neue Familienstrukturen usw. einzurichten' (posibiliadau cyfeillgarwch o'r newydd (...) sefydlu cysylltiadau cymdeithasol newydd, gwerthoedd newydd, strwythurau teuluol newydd, ac yn y blaen) (Foucault, 1998, t. 398). Mewn cyfweiliad arall esbonia Foucault mai un dasg sy'n wynebu dynion hoyw yw hon: 'develop relationships that are intense and satisfying even though they do not at all conform to the ideas of relationship held by others (... to) learn to express their feelings for one another in more various ways and develop new life-styles not resembling those that have been institutionalized' (Kritzman, 1988, t. 301). Mae labelu amwys a chyfnewidiol Matthias o'r cyfeillgarwch yn deillio o ymgais i ffurfio a chreu dulliau newydd o fodoli a pherthyn.

Yn y nofel cyferbynnir anawsterau Matthias a Yanis â'r darlun ehangach o hanes cyfeillgarwch sydd i'w weld mewn gweithiau diwylliannol ac athronyddol. Er enghraifft, cododd Roes deitl ei nofel o ddyfyniad o waith Michel Foucault. Yn y cyfweiliad y mae Roes yn dyfynnu ohono, dadleua Foucault fod y traddodiad o gyfeillgarwch agos rhwng dynion wedi bod yn llai cyffredin oddi ar yr unfed ganrif ar bymtheg a'r ail ganrif ar bymtheg, ac oddi ar y ddeunawfed ganrif gwelwyd bod 'die Homosexualität ... zu einem Problem geworden ist' (cyfunrhywiaeth wedi troi yn broblem) (Roes, 2010, t. 7).⁴ Awgrym Foucault yw y byddai'n fwy cynhyrchiol, wedi archwilio hanes rhywioldeb (hanes a gyhoeddwyd ganddo yn ei dair cyfrol *Histoire de la sexualité* (1976-84)), i archwilio'r 'Geschichte der Freundschaft oder der Freundschaften' (hanes cyfeillgarwch neu'r cyfeillgarychau) (sic) (ibid., t. 6). Dim ond un enghraifft yw'r dyfyniad hwn o blith nifer

⁴ Daw'r cyfieithiad Almaeneg o'r cyfweiliad y mae Roes yn ei ddyfynnu o Michel Foucault (2010), 'Sex, Macht und die Politik der Identität', yn *Kritik des Regierens: Schriften zur Politik* (Berlin: Suhrkamp), tt. 386-400.

o ddyfyniadau yn *Geschichte der Freundschaft* o rychwant o weithiau diwylliannol a deallusol sy'n ymwneud â'r thema o gyfeillgarwch rhwng dynion – a'r rheini'n ymestyn o un o ffilmiau Hollywood, *Brokeback Mountain* (2005), i hanes Dafydd a Jonathan yn y Beibl; o nofel ffug-wyddonol Neal Stephenson, *Snow Crash* (1992), i bartneriaeth Batman a Robin yn chwalo forcyfraith. Drwy'r cyfeiriadau diwylliannol hyn archwllir rhaglen neu dempled ar gyfer mathau llwyddiannus neu ddelfrydol o gyfeillgarwch, a thrwy hynny estynnir cwmpas y nofel hon i gyrraedd ymhell y tu hwnt i esiampl Matthias a Yanis.

Gellir priodoli'r adrannau hyn i Matthias, prif draethydd person cyntaf y nofel, er eu bod wedi eu gosod ar wahân i brif blot y nofel. Er eu bod, gan fwyaf, yn ddyfyniadau uniongyrchol neu'n synfyfyrion dienw ar bynciau diwylliannol, gellir canfod llais Matthias yn glir y tu cefn i o leiaf un o'r adrannau hyn. Wrth ddyfynnu o *Menschliches, Allzumenschliches* (1878–80; 'Meidrol, O mor Feidrol'), mae Matthias yn addasu geiriau Nietzsche i fod yn berthnasol i'w gyfeillgarwch ef a Yanis. Crybwylla Nietzsche yn yr adran 'Von den Freunden' ('Ynglŷn â'r Cyfeillion') osodiad apocryffaidd a gysylltir ag Aristotlys: 'Freunde, es giebt keine Freunde!' (Gyfeillion, does yna ddim cyfeillion!)⁵ Ymateb Nietzsche yw gwrthwynebu'r datganiad hwn drwy haeru: 'ja es giebt Freunde, aber der Irrthum, die Täuschung über dich führte sie dir zu; und Schweigen müssen sie gelernt haben, um dir Freund zu bleiben' (oes mae yna gyfeillion, ond camgymeriad, rhith ynglŷn â thi a'u harweiniodd nhw ataf ti; ac mae'n rhaid eu bod nhw wedi dysgu tewi er mwyn parhau'n gyfeillion â thi) (Nietzsche, t. 263). Wrth i Matthias ddyfynnu'r adran dywed: 'Ja, es gibt Freunde, aber der Irrtum, die Täuschung über dich führt dich mir zu; und Schweigen müssen wir gelernt haben, um Freunde zu bleiben' (Oes, mae yna gyfeillion, ond camgymeriad, rhith ynglŷn â thi arweiniodd di ataf fi; ac mae'n rhaid ein bod ni wedi dysgu tewi er mwyn parhau'n gyfeillion) (ibid., t. 267). Newidiodd Matthias ragenwau personol allweddol testun Nietzsche er mwyn gwneud perthnasedd y dyfyniad yn ddiawys yng nghyd-destun ei berthynas ef a Yanis. Yna daw'n eglur nad yw'r darn hwn yn un o gyfres o ddyfyniadau a gasglwyd ynghyd gan ddeitholwr diduedd, digyfraniad, ond yn hytrach ei fod wedi ei gasglu a'i drefnu gan Matthias, a'i gyflwyno ochr yn ochr â naratif ei stori.

Mae un adran yn naratif Matthias yn cefnogi'r ddadl ei bod yn bosibl clywed ei lais ef y tu cefn i ddwy elfen y nofel. Cyfeiria Matthias at *Menschliches, Allzumenschliches* Nietzsche yn ei adran naratif 'ei hun' a hynny mewn cyd-destun sydd ar wahân i'r dyfyniad a drafodwyd uchod. Gan gyfeirio at y pwysau a'r straen mae cyflwr iechyd difrifol Yanis yn ei osod ar eu perthynas, temtir Matthias i ddarllen yn uchel iddo yr adran 'Nicht zu lange krank zu sein' o waith Nietzsche, y darn lle mae'r athronydd yn sylwi gydag eironi ar beryglon salwch hirdymor: 'bald werden die Zuschauer durch die übliche Verpflichtung, Mitleiden zu bezeigen, ungeduldig' (buan y daw'r arsyllwyr, o ganlyniad i'r dyletswydd arferol o ddangos cydymdeimlad, yn ddiawnydd) (Nietzsche, t. 190). Tuedd cyfnod hir o salwch yw arwain y rhai sy'n gwylio (neu gyfeillion) i ddod i'r casgliad bod y salwch yn un haeddiannol, ac o ganlyniad nad oes angen iddynt ymdrechu'n rhy galed i gydymdeimlo. Mae Matthias hefyd yn doethinebu am gyfeillgarwch rhwng dyn a dyn,

⁵ Mae'n ymddangos mai llygriad yw hwn a gychwynwyd gan Diogenes Laertius yn ei gyfrol *Lives of Eminent Philosophers* (trydedd ganrif) o ddatganiad Aristotlys yn y *Nicomachean Ethics* fod, 'those who have many friends and who greet everyone with familiarity (*oikeiōs*) seem to be friends to no-one' (Rosenstock, 2010, 'Derrida *Polutropos* ...', t. 256 yn Leonard (gol.), *Derrida and Antiquity*).

gan ofyn y cwestiwn sydd wrth wraidd ymwneud y nofel â'r thema hon: 'Wovon sprechen wir, wenn wir über die Freundschaft reden?' (Am beth fyddwn ni'n sôn pan ydyn ni'n trafod cyfeillgarwch?) (t. 176). O ganlyniad, mae'r gwahaniaeth sydd rhwng dwy elfen y rhaniadau naratif yn llai diffiniedig nag oeddent ar yr olwg gyntaf, a datguddir mai Matthias yw awdur y ddwy elfen.

I ddychwelyd yn fyr at y dyfyniad cyntaf o waith Nietzsche, mae'n drawiadol bod yr adran a ddewiswyd gan Matthias yn un arbennig o besimistaidd gyda golwg ar natur cyfeillgarwch: mae'n seiliedig, o raid, ar ddealltwriaeth ac adnabyddiaeth gyfyng o'r ffrind. Mae'r ffaith bod Matthias yn addasu'r defnydd o ragenwau personol er mwyn adlewyrchu ei gyfeillgarwch ef a Yanis yn ategu yn ei galon ei hun besimistaeth yr adran. Mewn llinell o'r un adran, nas dyfynnir yn y nofel, dywed Nietzsche:

Nach alledem wirst du dir sagen: wie unsicher ist der Boden, auf dem alle unsere Bündnisse und Freundschaften ruhen, wie nahe sind kalte Regengüsse oder böse Wetter, wie vereinsamt ist jeder Mensch!

(Wedi hyn oll fe ddywedi wrthyt dy hun: O mor ansad yw'r ddaear lle mae ein cynghreiriau a'n cyfeillgarychau (sic) yn sefyll, o mor agos yw'r cawodydd oer neu'r tywydd garw, o mor unig yw dyn!) (Nietzsche, 1999, t. 263).

Cyflwynir cyfeillgarwch gan Nietzsche fel rhywbeth eiddil, ansad, sy'n seiliedig ar gyfathrebu anghyflawn. Yn y pen draw mae pob unigolyn yn sefyll ar ei ben ei hun. Ond yn hytrach na bod yn dystiolaeth besimistaidd a dim byd arall, gellir darllen gwirebau Nietzsche hefyd fel cadarnhad o werth cyfeillgarwch. Fel y nododd Ruth Abbey, 'what begins as an apparent attack on the illusions of solidarity becomes an injunction to celebrate the reality of human relationships rather than lament their imperfections' (Abbey, 2000, t. 55). I Matthias golyga hyn fod ganddo'r rhyddid i ddehongli ei gamgymeriadau a'i feiau, y rhai sy'n arwain at anawsterau o fewn ei gyfeillgarwch â Yanis fel prawf o ddyfnder y cyfeillgarwch.

Yn ystod y cyfnod canol hwn pan ysgrifennodd *Menschliches, Allzumenschliches*, mae Nietzsche yn cydnabod 'not only can friendship foster self-overcoming, but that the talent for friendship is one of the marks of a higher human being' (ibid., t. 51).⁶ Daw'n gynyddol amlwg yn ei weithiau diweddarach ei fod yn argymhell unigedd ac annibyniaeth ar gyfer y bod dynol uwch. Yr unig fath o gyswllt dynol sydd o fudd i'r *Übermensch* yw 'adversarial engagement' (ibid., t. 66). Mae'r syniad o'r cyfaill fel gelyn yn cael ei grybwyll mewn rhai dyfyniadau yn nofel Roes (er nad yw un o'r dyfyniadau hynny o waith Nietzsche), ond mae'n anodd cymhwyso'r rhain i stori Matthias. Nid yw ef na Yanis yn cael eu portreadu fel bodau dynol uwch, a phrin fod eu perthynas, er ei bod yn un llawn trafferthion, yn gystadleuaeth wrthwynebol a gynlluniwyd er mwyn meithrin tyfiant personol. Mae dewis

⁶ Yn 'Von den Freunden', er enghraifft, mae Nietzsche yn dangos bod cyfeillgarwch yn cynnig cyfle i ddod i adnabod yr hunan, i ddatblygu'r hunan ac i waredu'r hunan o gamsyniadau: 'Es ist wahr, wir haben gute Gründe, jeden unserer Bekannten, und seien es die grössten, gering zu achten; aber eben so gute, diese Empfindungen gegen uns selber zu kehren. - Und so wollen wir es mit einander aushalten, da wir es ja mit uns aushalten' (Yn wir, mae gennym ni reswm da i feddwl yn fach o bob un o'n cydnabod, hyd yn oed y gorau ohonynt; ond yn union cymaint o reswm i droi'r teimlad hwn yn ein herbyn ein hun. Ac felly mae'n rhaid i ni oddef ein gilydd er mwyn i ni fedru goddef ein hunain) (Nietzsche, 1999, t. 263).

Matthias o ddyfyniadau o'r *Menschliches, Allzumenschliches*, fel gwaith sy'n egluro syniadau Nietzsche am gyfeillgarwch dynol yn ei gyfnod canol, felly, yn addas am eu bod yn arddangos breuder ac amherffeithrwydd unrhyw gyfeillgarwch, ond ar yr un pryd yn dangos ei bod yn bosibl gwerthfawrogi a chofleiddio perthynas ddynol serch hynny.

Damcaniaetha Matthias fod cariad a rhyfel yn rhannu maes semantig ac mae'n dadlau dros ragoriaeth cyfeillgarwch dros berthynas garwriaethol. Er bod y ddau beth, sef carwriaeth a chyfeillgarwch, yn deillio o awydd am agosrwydd emosiynol, mae'r ddau yn anelu at nod gwahanol: 'In der Freundschaft vereine ich mich mit einem mir Gleichen, in der Liebe suche ich die Vereinigung mit einem mir Wesensfremden' (mewn cyfeillgarwch rwy'n uno ag un sy'n debyg i mi, mewn cariad rwy'n ceisio uno gydag un sy'n wahanol) (Roes, 2010, t. 235). Cred Matthias mai'r brif broblem yn ei berthynas â Yanis yw bod cariadon yn parhau yn estron, tra bod canfod cyfaill, fel y dywed Plato, yn fodd o ganfod hanner arall yr hunan. Portreadir carwriaethau fel pethau hanfodol anghyfartal, tra bod cyfeillgarwch yn egalitaraidd. Er na ddyfynnir Nietzsche yn y cyd-destun hwn yn y nofel, roedd ef hefyd wedi'i argyhoeddi o ragoriaeth cyfeillgarwch rhwng dynion dros garwriaethau. Yn *Die fröhliche Wissenschaft* (1882–1887, 'Yr Wyddor Siriol') mae Nietzsche yn cymesuro cariad gydag egoistiaeth a thrachwant, tra bod cyfeillgarwch:

eine Art Fortsetzung der Liebe bei der jenes habsüchtige Verlangen zweier Personen nacheinander einer neuen Begierde und Habsucht, einem gemeinsamen höheren Durste, nach einem über ihnen stehenden Ideale, gewichen ist.

(yn wedd o barhad cariad lle mae hawliad thrachwantus dau berson am ei gilydd yn ildio i chwant a blys newydd, i syched cyffredin uwch am ddelfryd a saif uwchlaw.) (Wedi ei ddyfynnu o Eichler, 1999, t. 154).

Dair canrif yn gynharach, credai Michel de Montaigne hefyd fod cyfeillgarwch rhwng dynion yn rhagori ar garwriaethau. Tra bod carwriaeth yn 'fickle, fluctuating and variable', mae cyfeillgarwch yn ymdebygu i 'general universal warmth, temperate moreover and smooth, a warmth which is constant and at rest, all gentleness and evenness, having nothing sharp nor keen' (Montaigne, t. 5). Er nad oes awgrym yn nofel Roes bod Yanis wedi darllen Montaigne na Nietzsche, mae'n ymddangos ei fod yn cytuno â'r farn hon, gan feio cariad Matthias tuag ato am eu trafferthion: 'Aber es ist wohl die Liebe schuld. Sie ist es, die seiner Väterlichkeit die Milde und Gelassenheit gibt. Und sie ist es, die unserer Freundschaft im Weg steht' (Cariad mae'n siwr sydd ar fai. Cariad sy'n ei wneud yn dad addfwyn a thirion (i Milan). A chariad sy'n sefyll yn ffordd ein cyfeillgarwch) (Roes, 2010, t. 297).

Yn stori Matthias a Yanis gwelir methiant yr ymdrech a wnaed i sefydlu math newydd o gyfeillgarwch. Mewn gwrthgyferbyniad â'r dyfyniadau ac â'r cyfeiriadau at ffynonellau damcaniaethol a diwylliannol-hanesyddol, mae'n cyfeirio at y posibilrwydd o ddarganfod ffyrdd newydd o berthyn, mathau newydd o gyfeillgarwch. Daw trafferthion di-ri i ran Matthias a Yanis oherwydd diffyg cyfathrebu, gwahaniaethau diwylliannol, a chariad meddiannol Matthias. Trwy gyfrwng yr ail elfen, fodd bynnag, cyflwynir deongliadau ac enghreifftiau eraill, enghreifftiau sy'n hawlio ailasesiad o'r ffyrdd y gall cyfeillgarwch rhwng dynion weithio. Yn ganolog i hyn mae'r cefnu ar hawliau perchenogaeth, a mynnir cydraddoldeb lwyr rhwng partneriaid o fewn unrhyw berthynas. Yn yr unig adolygiad ar *Geschichte der Freundschaft* i ymddangos yn y papurau dyddiol pwysicaf cyfrwng-

Almaeneg, sylwodd adolygydd y *Neue Zürcher Zeitung* (Koch, 2010, t. 17) ar y syniad hwn a chrynhodd y pwynt fel hyn:

Mit Foucault (den er zu Beginn ausführlich zitiert) versteht Roes unter Freundschaft eine ideale Beziehungsform, in der alle Beteiligten zugleich geborgen und frei, einander leidenschaftlich zugetan und doch souverän zusammenleben können. Auch für ihn ist Freundschaft als "Gemeinschaft von Gleichen" der Gegenbegriff zu "Liebe", die in der westlichen Kultur seit dem 18. Jahrhundert vor allem als Sexual- und damit Machtverhältnis definiert wird.

(Mae Roes yn dilyn Foucault (ac yn dyfynnu'n helaeth ohono tua'r dechrau) yn ei ddehongliad o gyfeillgarwch fel ffurf ddelfrydol i berthynas lle mae'r ddau dan sylw yn ddiogel ac yn rhydd ar yr un pryd, yn ymwneud â'i gilydd yn angerddol ac eto'n medru byw gyda'i gilydd mewn modd hunanfeddiannol. Mae ef (Roes) hefyd yn deall cyfeillgarwch i fod yn "gynulliad cyfartal" ac yn wrthenw i "gariad", sy'n cael ei ddiffinio yn niwylliant y gorllewin ers y ddeunawfed ganrif yn fwy na dim fel perthynas rywiol ac felly yn berthynas grym.)

Ni wireddir y ddelfryd iwtopaidd hon yn y nofel, yn wir nid yw'n eglur a yw'r awdur yn credu bod y math delfrydol hwn o gyfeillgarwch yn bodoli, neu a oes modd ei greu. Portreada *Geschichte der Freundschaft* un ymgais at berthynas o'r fath, ac mae'n fframio'r ymgais o fewn cyd-destun dros ddwy fil o flynyddoedd o drafodaeth athronyddol ar y pwnc. Drwy ddefnyddio persbectif amseryddol mor eang, mae Roes yn awgrymu y gall yr 'ideale Beziehungsform' (ffurf ddelfrydol perthynas) newid dros amser. Wrth gyngori pob cenhedlaeth i edrych yn ôl am ysbrydoliaeth ac arweiniad, mae'n anorfod bod yn rhaid iddi ddarganfod neu greu ei hatebion ei hunan.

I gloi'r adran hon cynigir dadansoddiad o gymeriad Milan, y plentyn a anwyd o ganlyniad i berthynas Yanis a Natascha, a'r un sy'n chwarae rôl mor bwysig yn natblygiad y plot. Gellid dadlau bod genedigaeth annisgwyl Milan yn parhau perthynas y ddau ddyn, ond mae ei bresenoldeb fel canolwr yn y fflat yn fodd o ddangos a diffinio anawsterau'r berthynas honno. Mae Milan hefyd yn bwysig fel ffigwr symbolaidd. Heblaw am ychydig nodiadau mewn dyddiadur, Milan yw'r unig beth diriaethol sydd gan Matthias i gofio'i gyfaill. Yn ystod eu hamser gyda'i gilydd yn Berlin dywed Matthias fod ei gyfeillgarwch â Yanis fel, 'zwiespältige Feuer, diese verkohlten Zweige, unter denen immer wieder neues Grün sprießt' (tân fforchog, canghennau golosgedig, o dan ba rai mae gwyrddni newydd yn egino'n barhaus) (Roes, 2010, t. 232). Mae i'r berthynas rym tanlyd a dinistriol, ond, fel sydd yn digwydd ym myd natur, mae dinistr yn esgor ar adnewyddiad. Mae Milan yn esiampl o'r adnewyddiad hwn, oherwydd fe'i genir ef o ludw perthynas y ddau ddyn, ac mae'n symbol o'r hyn a all ddigwydd i ddyfodol cymdeithas amlddiwyllynnol yn yr Almaen. Er mai mewnfudwyr o Algeria a'r Wcráin yw ei rieni biolegol, caiff Milan ei fagu (yn unol â dymuniad Natascha ac oherwydd marwolaeth Yanis) gan Matthias yn unig. Mewn gwlad sydd wedi diffinio'n draddodiadol "'Germanes" according to descent' (Teraoka, 1999, t. 273) bydd Milan yn rhan o leiafrif cynyddol o ddinasyddion nad ydynt yn Almaenwyr o dras, ond eto sydd yn ddinasyddion Almaenig ac sy'n Almaenwyr o ran diwylliant. Yn y modd hwn daw Milan yn fodel o groesiad, sydd â moeseg wrth-hanfodol wrth ei graidd, ac sy'n dynodi potensial i godi uwchlaw rhaniadau cymdeithasol cynhennus.

Cymhariaeth o *Partir* gan Tahar Ben Jelloun a *Geschichte der Freundschaft*

Mae nifer o elfennau cymaradwy rhwng nofel Tahar Ben Jelloun, *Partir* (2006) (trosiad Saesneg gan Linda Coverdale, *Leaving Tangier*, 2009) a *Geschichte der Freundschaft* yn nhermau plot a themâu. Ganwyd Ben Jelloun yn Morocco ond ymfudodd i Ffrainc ym 1971. Mae ei nofel *Partir* yn ymdrin â phrofiad dynion ifanc Moroccaidd sydd, fel Yanis a'i gyfeillion yn Algeria, yn wynebu 'blocked, rotten futures, nothing on the horizon' (Jelloun, 2006, t. 120). Mae Azel, y prif gymeriad, a'i fryd ar adael Morocco a mynd i Sbaen. Daw'r cynllun hwn i fod yn 'a kind of madness that ate at him day and night' (Jelloun, *ibid.*, t. 10). Mae Azel yn cael ei gyfle pan ddaw i gysylltiad â masnachwr celf cyfoethog o Sbaen, Miguel, sy'n ei wahodd i ddod i fyw gydag ef yn Barcelona. Mae Azel yn gweld ei hun fel 'servant by day' a 'lover by night' (Jelloun, *ibid.*, t. 32), sefyllfa sy'n tansellio ei hunan-barch yn llwyr. Fel Yanis, profiad Azel o fywyd mewnfudwr yw salwch ac mae'n dioddef dirywiad corfforol ac emosiynol dirfawr. Daw ei berthynas gyda Miguel i ben ar nodyn chwerw, ac mae Azel, gan wynebu alltudiaeth, yn cytuno i hysbysu heddlu Sbaen o symudiadau grŵp o Islamegwyr. Erbyn diwedd y nofel mae'n gorwedd yn gelain mewn pwll o waed a'i wddf wedi'i dorri. Mae mewnfudiad, salwch, rhywioldeb amwys a gwryweiddiwch clwyfedig yn themâu sy'n codi yn y ddwy nofel. Gellir darllen dirywiad corfforol y ddau gymeriad o Ogledd Affrica fel symbol o'r trawma a'r dadleoliad (*displacement*) y maent yn ei brofi wrth iddynt symud i wledydd gorllewin Ewrop. Mae'r dirywiad hefyd yn ymddangos fel protest yn erbyn yr hiliaeth a'r aralleiddio (*othering*) y mae'r ddau yn ei brofi yng nghymdeithasau'r gorllewin. Bregus yw sefyllfa'r ddau yn Ewrop ac maent yn methu yn eu hymdrech i gartrefu yno.

Er y tebygrwydd rhwng Yanis ac Azel, pwyslais gwahanol iawn sydd yn y ddwy nofel fel y sylwir wrth edrych ar y ddau deitl. Mae teitl nofel Roes yn ffocysu ar y cyfeillgarwch, er mor anwadal yw hwnnw. Mae teitl Jelloun, i'r gwrthwyneb, yn cyfeirio at ysfaf Azel i adael ei famwlad, ysfaf sy'n ei arwain at gyfarfyddiad trychinebus gyda'r gorllewin fel y'i cynrychiolir gan Miguel. Tra ceir beirniadaeth o'r sefyllfa neo-wladychol yn *Partir*, mae *Geschichte der Freundschaft* yn darlunio ymgais i oresgyn perthnasau o'r fath, ymdrech sy'n methu'n druenus. Hoffwn yn awr ganolbwyntio ar ffigwr y teithiwr gorllewinol yn y ddau waith – Miguel yn *Partir* a Matthias yn *Geschichte der Freundschaft*. Bydd hyn yn datgelu dau safbwynt hollol wahanol sy'n cael eu dewis gan deithwyr hoyw yn y Maghreb. Yn nofel Jelloun mae perthynas y Sbaenwr, Miguel, gyda dynion Morocco wedi'i nodweddu ag elfen gref o neo-wladychiaeth. Mae'n camddefnyddio'r pŵer economaidd sydd ganddo fel gorllewinwr cyfoethog, camddefnydd rhywiol ac emosiynol. Mae'r traethydd Almaenig, Matthias, yn nofel Roes yn ymdrech'u'n gyson i adeiladu perthynas gyfartal gyda'i gyfaill Yanis. Er yr ymdrech hon i osgoi datblygu deinameg neo-wladychol o fewn y berthynas, mae Yanis yn dioddef dirywiad corffol tebyg i Azel, dirywiad sy'n symbolaidd o glwyfadwyedd mewnfudwyr wrth iddynt fyw yn y gorllewin.

Nid teithiwr cymwynasgar, anhunanol yw Miguel. Mae cymhelliad drwg y tu cefn i'w weithredoedd ac mae un darn yn arbennig yn datgelu agwedd Miguel tuag at y dynion Moroccaidd y daw i gysylltiad â hwy:

Whenever Miguel forced a man to become involved with him, he regretted it, but he found a kind of perverse pleasure in feeling lonely and sorry for himself. He loved the 'awkwardness' of Moroccan men, by which he meant their sexual ambiguity. He

loved the olive sheen of their skin. And he loved their availability, which marked the inequality in which the relationship was formed, for the lover by night was thus the servant by day (Jelloun, 2009, t. 32).

Mae'r traethydd yma yn amlygu'r ffaith fod agwedd Miguel yn ystrywgar ac yn neo-wladychol. Mae deinameg grym amlwg yma lle mae gan y Sbaenwr (y gorllewinwr) y llaw uchaf. Fel y dywed Sophie Smith: 'Here, sex is not an act to be shared by mutually respecting, loving or desiring partners, but a form of currency, a service to be carried out for the colonial master. Miguel does not challenge this exploiter/exploited power dynamics, hinting at his manipulative intentions and once more consigning Azel to a position of inferiority and submission' (Smith, 2009, t. 152). Mae ymddarostyngiad Azel ar ei amlycaf mewn golygfa lle y caiff ei orfodi gan Miguel i wisgo fel dawnswraig ddwyreiniol i berfformio ar gyfer grŵp o ddynion Ewropeaidd hoyw. Mae Miguel yn cyflwyno Azel: 'My friends, I'm delighted to present my latest conquest to you: the body of an athlete sculpted in bronze, with a piquant soupçon of femininity. Quite a stud! (...) Azel is simply a most beautiful object, an object to tempt every eye' (Jelloun, 2009, t. 87). Mae Azel yn profi 'yet another emasculating humiliation for a man already exiled from hegemonic manhood' (Smith, 2008, t. 154) drwy gael ei orfodi i berfformio rôl benyw. Ond mae hefyd yn cael ei gyflwyno gan ddefnyddio geirfa anifeilaidd: '(his) animalisation is a neo-colonial objectification of the Moroccan male as born to be exploited, and in this context sexually so' (Smith, 2009, t. 154).

Gwêl Matthias ei hun fel teithiwr gwahanol iawn i Miguel ac mae'n ystyried ei ryngweithiad gyda'r Maghreb a'i phobl mewn ffordd lawer mwy sensitif. Mae'n deithiwr ansicr, yn edrych o'i gwmpas yn gyson ac yn cwestiynu ei gymhellid dros fod yno. Mae'n ystyrlon o'r diwylliant y mae'n ymweld ag ef ac er ei fod yn ymwybodol o'r cyfyngiadau y bydd yn eu profi yn ei ymgais i ddeall y diwylliant lleol, mae'n gwneud ymdrech i gael ei dderbyn. Ymdrecha i fyw mewn ffordd debyg i'r trigolion lleol ac mae'n rhentu fflat yn hytrach nac aros mewn gwesty – yr hyn a alwodd Hans Magnus Enzensberger yn 'Schloß des Großbürgertums' (Castell y dosbarth uwch) a 'Kathedrale des Tourismus' (Cadeirlan twristiaeth) (gweler Lützel, 2005, t. 121). Yn wir, caiff gwestai eu drwgdybio yn gyffredinol gan ysgrifenyddwyr llyfrau teithio yn y cyfnod ôl-wladychol. Fel y noda Paul Michael Lützel (2005, t. 121), gwelir gwestai fel palasau neo-wladychol, 'Villa der westlichen *middle-class* ... (wo) Einheimische ... vor allem als Dienstpersonal vor(kommen)' (Plastai'r dosbarth canol gorllewinol ... (lle) ymddangosa'r trigolion lleol fel staff domestig yn unig).⁷

Nodwedd ar lenyddiaeth deithio gan awduron sydd â meddylfryd wladychol yw mynychder defnydd y topos 'Monarch-of-all-I-survey' (Pratt, 1992, tt. 197-223) neu'r 'commanding view' (Spurr, 1993, tt. 13-27). Tra byddai fforiwr yn y ddeunawfed ganrif yn sefyll ar ben bryncyn yn Affrica gan arolygu'r diriogaeth mae newydd ei choncro, saif twrist y cyfnod modern yn aml ar falconi ei westy gan fwynhau golygfa glir dros y ddinas y mae'n ymweld â hi. Mae'r ffigwr hollweledol hwn yn honni ei fod yn deall materion a phroblemau'r wlad (gwlad yn y trydydd byd yn aml) ac yn cynnig ei farn ar y sefyllfa. Mae disgrifiadau o dirluniau a dinasluniau yn aml yn arwydd o ymgais i sefydlu safle o awdurdod. Fel y dywed David Spurr:

⁷ Ceir agwedd ysgafnach tuag at westai a'u harwyddocâd yn nhraethawd Urs Widmer (1998), 'In Hotels' yn y gyfrol *Vor uns die Sintflut* (Zurich: Diogenes).

the writer who engages this view relies for authority on the analytic arrangement of space from a position of visual advantage (...) the organization and classification of things takes place according to the writer's own system of value. Interpretation of the scene reflects the circumspective force of the gaze, while suppressing the answering gaze of the other. In this disproportionate economy of sight the writer preserves, on a material and human level, the relations of power inherent in the larger system of order (Spurr, 1993, ff. 16-17).

Mae Matthias, fodd bynnag, yn cyfaddef nad yw'n medru gweld yn glir, does dim gafael ganddo ar yr olygfa. Mae ei 'Blick aufs Meer (ist) verstellt' (Golwg o'r môr (wedi'i) rwystru) (t. 11). Mae'n gofyn cwestiynau yn llawer amlach nag y mae'n cynnig atebion, ac nid yw'n honni ei fod yn deall yr hyn sy'n digwydd o flaen ei lygaid. Nid yw'n ceisio rheoli'r olygfa drwy syllu ar y byd o'i amgylch ac o'r herwydd mae'n cynnig ei hun fel cymeriad sy'n ymgyfarfod â'r wlad estron ar delerau ôl-wladychol.

Daw Matthias i Algeria wedi'i arfogi'n barod â theori ar deithio:

Genau so sollte das ideale Reisen sein: den Gesten des Anderen angepasst, ja unterworfen, seine rasierklingscharfen Zärtlichkeiten erleidend. Das sich selbst behauptende, erobernde Reisen ist das koloniale Reisen, das die Begegnung mit dem Anderen immer nur als Machtkampf begreift.

(Felly'n union y dylai teithio fod: wedi addasu i ystum y llall, ie, yn ddarostyngol, yn dioddef ei dynerwch, sydd yn siarff fel ellyn. Teithio'n wladychol wna hwnnw sydd yn ei arddel ei hun, yn concro, ac yn ystyried yr ymgyfarfyddiad â'r llall fel brwydr grym.) (t. 258)

Mae Matthias yn gwahaniaethu rhwng y meddylfryd ôl-wladychol (yr hyn y mae'n amlwg yn ceisio ei ymgorffori) a'r meddylfryd neo-wladychol (yr hyn y mae Miguel yn ei gymryd i'r eithaf yn nofel Ben Jalloun). Yn ôl Roes, mae'r teithiwr ôl-wladychol yn ddiymhongar ac yn glwyfadwy – priodoledau sy'n creu gofod ar gyfer deall mwy am ddiwylliant a phobl y wlad. Bron fel pe bai am arddangos ei glwyfadwyedd, mae Matthias yn mynd at farbwr lleol o fewn dyddiau cyntaf unrhyw daith:

Voller Hingabe und Vertrauen in seine Kunst sitze ich auf dem sich schuppenden Kunstledersessel, jede Bewegung meines Kopfes ohne ich voraus, ehe der sanfte Druck seiner Hände ihn zwingt, voller erregend ängstlicher Phantasien, wozu die scharfe Klinge, sein und mein alltägliches Handwerkzeug, fähig ist, die Empfindsamkeit der Kehle, der Wange, des Augapfels. Kein Blick, kein Wort, keine Bewegung zu viel.

(Gan ymroi ac ymddiried yn llwyr yn ei gelfyddyd, rwy'n eistedd ar y gadair esmwyth o ledr du ffug sydd yn bwrw cen, rwy'n rhagweld pob un o symudiadau fy mhen cyn i bwysau tyner ei ddwylo ei orfodi, ffantasiau dychrynlyd yn fy nghyffroi ynglŷn â'r hyn y gallai'r llafn miniog – offeryn gwaith bob dydd y ddau ohonom – ei wneud, y gwddf, y foch, pelen y llygad. Dim cip, dim gair, dim symudiad yn ormod.) (t. 258)

Mae Matthias yn ildio ei safle fel gorllewinwr, i'r graddau mae hynny'n bosibl, ac yn ymdrechu i agosáu at y trigolion lleol. Drwy ildio i ellyn y barbwr Algeraid, nid yn unig mae'n mabwysiadu steil gwallt y dynion lleol, mae hefyd yn rhoi arwydd o'i

glwyfadwyedd a'i ymddiriedaeth. Mae elfen ddigamsyniol o densiwn rhywiol yn ei brofiad o glwyfadwyedd. Mae ofn a chynnwrf yn cyfuno ac yn cynyddu wrth iddo aros am gyffyrddiad y llafn ar ei wddf.

Tra bo carwriaeth Miguel gydag Azel wedi'i nodweddu gan arddangosiadau o bŵer, nodweddir perthynas Matthias gyda Yanis (a chyda'r Maghreb yn fwy cyffredinol) gan ddarostyniad a chydawnsedd. Tra bo Matthias yn ceisio peidio â chamddefnyddio ei safle fel teithiwr gorllewinol, mae Miguel yn ymgorfforiad o oroesiad y meddylfryd gwladychol, yn concro dynion Moroco ac yn eu clymu mewn gemau o bŵer ac awdurdod. Mae Ben Jelloun, fel awdur o Moroco ond a ymfudodd i Ffrainc yn y 1970au, yn beirniadu'r sefyllfa neo-wladychol sy'n parhau i ddifetha bywydau mewnfudwyr i'r Gorllewin. Mae Roes, ar y llaw arall, fel Almaenwr rhyddfrydig a chosmopolitaidd, yn ceisio adeiladu pontydd rhwng diwylliannau gwahanol. Ar yr un pryd mae'n ddigon craff i bortredu'r berthynas fel un ddyrys sy'n methu codi uwchlaw'r union ddeinameg neo-wladychol sy'n rheoli perthynas Miguel ac Azel.

Llyfryddiaeth

Abbey, Ruth (2000), 'Circles, Ladders and Stars: Nietzsche on Friendship', yn King, Preston T. a Devere, Heather (goln.), *The Challenge to Friendship in Modernity* (Ilford: Frank Cass), tt. 50-73.

Benjamin, Roger (gol.), (2001), *Orientalism: Delacroix to Klee* (Sydney: Art Gallery of New South Wales).

de Montaigne, Michel (2004), *On Friendship* (Llundain: Penguin).

Derrida, Jaques (1997), *The Politics of Friendship*, cyfieithwyd o'r Ffrangeg gan Collins, George (Llundain: Verso).

Eichler, Klaus-Dieter (gol.) (1999), *Philosophie der Freundschaft* (Leipzig: Reclam).

Evans, Martin a Phillips, John (2007), *Algeria: Anger of the Dispossessed* (New Haven a Llundain: Gwasg Prifysgol Yale).

Foucault, Michel (1998), *The Will to Knowledge. The History of Sexuality: Volume 1*, cyfieithwyd o'r Ffrangeg gwreiddiol gan Hurley, Robert (Llundain: Penguin).

Foucault, Michel (2010), 'Sex, Macht und die Politik der Identität', yn *Kritik des Regierens: Schriften zur Politik* (Trosiad o'r Ffrangeg heb gydnabyddiaeth) (Berlin: Suhrkamp), tt. 386-400.

Jelloun, Tahar Ben (2009), *Leaving Tangier*, cyfieithwyd o'r Ffrangeg gwreiddiol, *Partir* (2006), gan Coverdale, Linda (Llundain: Arcadia).

Koch, Manfred (2010), 'Der kurze Sommer des Libesglücks: Michael Roes' philosophisch-ethnologischer Roman über Männerfreundschaft', *Neue Zürcher Zeitung*, 12 Hydref, t. 17.

Kritzman, Lawrence D. (gol.), (1988), *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture: Interviews and Other Writings 1977-1984* (Efrog Newydd; Llundain: Routledge).

- Lützeler, Paul Michael (2005), *Postmoderne und postkoloniale deutschsprachige Literatur: Diskurs – Analyse – Kritik* (Bielefeld: Aisthesis).
- Massad, Joseph A. (2007), *Desiring Arabs* (Chicago: Gwasg Prifysgol Chicago).
- Nietzsche, Friedrich (1999), *Sämtliche Werke / Friedrich Nietzsche. Hrsg. Von Giorgio Colli undazzino Montinari. Band 2: Menschliches Allzumenschliches* (Munich: dtv).
- Pratt, Mary Louise (1992), *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation* (Llundain: Routledge).
- Roes, Michael (2010), *Geschichte der Freundschaft* (Berlin: Matthes & Seitz).
- Rosenstock, Bruce (2010), 'Derrida *Polutropos*: Philosophy as *Nostrós*', yn Leonard, Miriam (gol.), *Derrida and Antiquity* (Rhydychen: Gwasg Prifysgol Rhydychen), tt. 235-266.
- Smith, Sophie Catherine (2009), *Negotiations of Masculinity in Francophone Men's Writing* (Traethawd Doethuriaeth: Prifysgol Abertawe).
- Spurr, David (1993), *The Rhetoric of Empire: Colonial Discourse in Journalism, Travel Writing and Imperial Administration* (Durham, Gogledd Carolina: Gwasg Prifysgol Duke).
- Stone, Martin (1997), *The Agony of Algeria* (Llundain: C. Hurst).
- Teraoka, Arlene Akiko (1999), 'Detecting Ethnicity: Jakob Arjouni and the Case of the Missing Detective Novel', *The German Quarterly*, 72 (3), Haf 1999, tt. 265-89.
- Whitaker, Brian (2006), *Unspeakable Love: Gay and Lesbian Life in the Middle East* (Llundain: Saki).